

Szita Szabolcs: *Magyarország német megszállása és a zsidóság*

Az 1944. március 19-i német megszállás következményei politikailag, gazdaságilag és katonailag egyaránt katasztrofálisak voltak az egész országra nézve. Már a megszállás napján megindultak a német hatósági őrizetbe vételek és a túszedések. A következő héten megfélemlítésül országszerte magyarok ezreit tartóztatták le. Nem kímélték a magyar törvényhozásnak - a német érdekekre veszélyesnek tartott - tagjait sem. Néhány napi alkudozás után *Horthy Miklós* kormányzó kinevezte *Sztójay Dömét* miniszterelnöknek és megbízta "a német védnökség alatt álló nemzeti kormány" - ahogy azt *Edmund Veesenmayer* német követ, *Hitler* teljhatalmú magyarországi megbízottja nevezte - megalakításával.

Veesenmayer SS-Standartenführer (ezredesnek megfelelő rendfokozat) a magyar viszonyokat jól ismerte. A terror és az elnyomás politikáját képviselte, de céljai érdekében hajlandó volt a magyar féllel diplomáciai játékokra is. Küldetését abban látta, hogy a magyar hatóságok és szervek bizonyos mozgásszabadságát fenntartva, a megszállási rendszer olyan formáját vezesse be, mely mentesíti a németeket a közvetlen közigazgatási és rendőri feladatoktól. A megszállás így viszonylag kevés német katonát vett igénybe. A készséges magyar együttműködés pedig biztosította, hogy a német politika a legfőbb magyarországi céljai a kollaboráns kormányon, a hadseregen, a közigazgatás teljes szervezetén keresztül megvalósultak.

A német birodalmi érdekek érvényesítésének része volt Magyarország totális gazdasági kizsákmányolása. Ezen belül a birodalom ellátására a mezőgazdasági termékekből "az eddigi

mennyiségek kétszeresét vagy még annál is többet" biztosítani", a természeti kincsek feltárását (olaj, bauxit, kőszén), valamint az ipar teljesítőképességét jelentős mértékben fokozni, Magyarország közlekedési lehetőségeit "az eddigiekhez képest lényegesen nagyobb mértékben" hasznosítani.

Végül, de nem utolsósorban a német birodalom célul tűzte Magyarországon a zsidókérdés "végső megoldását" (sárga csillag, gettózás, deportálás), amihez - a teljesítéstől korábban elzárkózó - Horthy Miklós kormányzó Sztójay Döme kormányának szabad kezet adott.

Horthy kormányzó 1944. március 19-ig a zsidók ügyében ellenállt a németek követelésének. Pontosan tudta, hogy a nácik a hatalmukba került zsidókat lemészárolják. 1943. május 7-én, Klessheimből hazatérve hosszabb levelet intézett Hitlerhez. Kéziratos fogalmazványában a következőket írta (a végül elküldött levélben ezek a mondatok már nem szerepeltek): "Excellenciád további szemrehányása volt, hogy a kormány a zsidók kiirtásának keresztülvitelében nem járt el ugyanolyan mélyrehatóan, mint az Németországban történt és ahogy az a többi országban is kívánatosnak látszik".

A német megszállás után visszahúzódó, a zsidókérdéssel egyáltalán nem törődő Horthy - képet cáfolni lehet. A kormányzónak még volt ereje, befolyása és hatalma ahhoz, hogy a német megszállók első számú miniszterelnök - jelöltjét, *Imrédy Bélát* félretegye és helyette (akkor úgy hitte) megbízható tábornokát, Sztójay Dömét, volt berlini magyar nagykövetet nevezze ki miniszterelnökké. Horthy Miklós aláírása megtalálható valamennyi március 19-e után leváltott, lemondott főispán helyére ültetett új főispán kinevezési okiratán is. Horthy közölte

Sztójayval: a németek határozottan követelik a magyarországi zsidókérdés megoldását. Az ország szuverenitása csak akkor áll helyre, ha a zsidókérdésben a németeknek megfelelően járnak el a magyar hatóságok.

Az ország új vezetői szívesen álltak német szolgálatba. Sztójay Döme miniszterelnök, *Jaross Andor* belügyminiszter, *Endre László* és *Baky László* belügyi államtitkárok odaadó lelkesedéssel vetették magukat "munkába". Rájuk (és több kormánytagra sem) a németeknek semmilyen "nyomást" nem kellett gyakorolniuk.

A zökkenőmentesen, a szervezett ellenállás legcsekélyebb jele nélkül végbement német megszállás után az addig viszonylagos biztonságban élt magyar zsidók közül a legtöbben azt hitték, vagy inkább abba a hiedelembe kapaszkodtak, hogy ha időt nyernek, életet nyernek. A megszálló csapatokkal érkezett Eichmann - kommandó azonban haladéktalanul megkezdte Budapesten a "végső megoldás" magyarországi fejezetének lebonyolítását. *Adolf Eichmann* SS – Obersturmbannführer (alezredes) és stábja eltökélt volt abban, hogy a magyar zsidóság "áttelepítését" a leggyorsabban és legradikálisabban, - egy "második Varsó" nélkül - teljesíti.

A mauthauseni előzetes csoportosításból Hegyeshalmon át Eichmann-nal Budapestre érkezett (a bevetési osztágban rangidős) *Hermann Krumej* SS- Obersturmbannführer, *Franz Abromeit*, *Bethke*, *Anton Burger*, *Theodor Dannecker*, *Franz Novak*, *dr. Otto Hunsche*, *Wilhelm Schmidtsiefen*, *dr. Siegfried Seidl*, *Dieter Wisliceny* SS- Hauptsturmführer, valamint *Ernst Girczik* SS-Obersturmführer, *Richard Hartenberger* SS-Untersturmführer, *Werner (Willi) Lemke* SS- Hauptscharführer, *Eduard Neumann*, *Leopold Richter*, *Wilhelm Vrtoch*

SS-Oberscharführer, továbbá ötven alacsonyabb rendfokozatú SS-legény és segéderő. A háború után bírósági felelősségre vonásukkor azzal védekeztek, csupán "tanácsot adni" érkeztek, valójában az egyedülállóan még nagyrészt érintetlen zsidók, a magyar zsidóság mielőbbi elhurcolása végett.

A megszállók szinte korlátlan rendelkezési jogot szereztek a magyar zsidóság felett. Eichmann helyettese, Hermann Krumej az izraelita hitközségek budapesti vezetőivel közölte: a magyar kormánnyal való megegyezés értelmében a németek veszik át a zsidók ügyeiben a kizárólagos intézkedést, amire ő és tisztvársa, Dieter Wisliceny kapta a megbízatást. A Magyar Izraeliták Országos Irodája védelemért fordult a miniszterelnökséghez, ahonnan március 20-án a rendőrség közvetítésével az a válasz érkezett, hogy "amit a németek kívánnak, teljesíteni kell".

Horthy kormányzó kleissheimi engedményei értelmében a magyar kormányhatóságok a "zsidónak tekintendő" magyar állampolgárokat kiszolgáltatták az SS-nek, a német biztonsági szolgálatnak, és a Gestapo Bécsből érkezett vezető "szakembereinek", ügynökhadának.

A "destruálás felszámolására" Budapest belvárosában és villanegyedeiben valóságos embervadászat indult. Még a telefonkönyv is szerepet kapott. A németek ebből választottak ki találmra - nevük alapján zsidónak vélt - kétszáz ügyvédet és orvost, majd elhurcolták őket. A letartóztatások a fővárosban öngyilkossági hullámot okoztak. A túszszedés a megyeszékhelyekre, a vidéki városokra is kiterjedt. Az Oberbefehlshaber Südost (a délkeleti terület Wehrmacht-főparancsnoka) jelentése szerint a megszállást követő héten 3076 magyar zsidót vettek őrizetbe.

A további letartóztatásokban - különösen a március 31-e után érkezett nagytömegű feljelentés miatt - a magyar rendőri, csendőri apparátus, és a közigazgatási szervek erejükön felül teljesítettek. Az internálásokat hetek alatt vissza kellett fogni, mert a hadiipari termelés folytonosságát veszélyeztették, és túlterhelték az adminisztratív apparátust. A rendőrség budapesti főkapitánysága fogház és toloncügyosztályának május 8-i összesítése szerint az "internálási korlátozást" követően 6950 internáltat őriztek.

Az Eichmann-kommandó a náci eszközök - korábbi, az európai országokban zajlott "zsidótlanító" akciói során alkalmazott - teljes tárát bevetette a magyar zsidóság megsemmisítésére. A kétszínű német játék része volt Budapesten is a fenyegetőzés és ígéretés, megfélemlítés és megnyugtatás. A felkészült különleges osztag határozottan parancsolt. A budapesti Zsidó Tanácson keresztül kiadott intézkedései megbénították a zsidók korábbi információs kapcsolatait, az önvédelem megvalósításához szükséges érintkezést a főváros, valamint az egyes városok és községek zsidósága között. Ezzel együtt a zsidóság a

magyar "törvényességben" olyannyira bízott, hogy vezetői képtelenek voltak az új helyzet megfelelő elemzésére, a kellő reagálásra.

A legtöbben nem kívántak szembenézni a valósággal. Nem hitték, hogy mindaz, ami a környező országok zsidóságával a német terjeszkedéssel együtt történt, Magyarországon bekövetkezhet.

Budapesten német parancsra március 21-én megalakították a Zsidók Központi Tanácsát (Zsidó Tanács), hogy a megszálló parancsnokság rajta keresztül érintkezzék a zsidókkal. Az intézkedéseket az Eichmann-törzs diktálta, a Zsidó Tanács pedig végrehajtatta. Ezzel megkönnyítette a deportálások elleni esetleges ellenállás leszerelését. A kezdeti nagy ijedelmet a vidéki zsidóság körében (is) gyakorta éppen a Zsidó Tanács körlevelei, hivatalos lapjában közzétett megnyugtató közleményei csillapították. A tanácsnak a megszállók követeléseire való reagálása végzetesen "csodaváróvá" tette az európai népirtás során levő áldozatait, akik országszerte ezeknek a zsidó vezetőknek az "ügyességében" bíztak.

Munkácsi Ernő a rutinos megtévesztést időben észlelte, szemtanúja volt. *Hogyan történt?* c. könyvében (18-22. old.) hitelesen idézte fel az 1944 márciusában általa megélteket. "A Kommandó parancsnoka Eichmann Obersturmbannführer volt, aki azt állította, hogy palesztinai születésű, héber nyelven beszél és otthonos a zsidó tudományokban. Ezeknek az állításainak azonban ellentmond az, hogy héber tudását fitogtatva nem élő héber nyelven mondott néhány mondatot, hanem a Szentírás első szavait idézte, amit minden kezdő nem zsidó teológus is kívülről tud. Talán csak valamilyen német-héber nyelvkönyvből tanult valamit. (...)

Eichmann után rangban Krumej Obersturmbannführer következett. Foglalkozása – egyszer elszólta magát – berlini kereskedő. Magatartásában hébe-hóba emberi tulajdonságokat is lehetett felfedezni. *Gábor János* reá tudott legjobban hatni. A vidéki deportálásokban nem vett részt és közvetlenül a tervbe vett budapesti deportálás előtt – állítólag visszahívták, vagy eltávozott. De utóbb újra megjelent a színen, a bergen-belseni csoport helyzetének tisztázása végett és 1944 decemberében az akkor még a hannoveri táborban levő 1 300 embert ő kísérte a svájci határig és ő adta át a csoportot *dr. Kasztner Rezsőnek*. Ez az SS-vezér mindig keveset és megfontoltan beszélt.

A legnagyobb szélhámos Wisliceny báró “úr” volt, akinek kövéres, Göring-szerű, szinte joviálisnak mutakozó alakjában a vidéki magyar zsidóság tömeggyilkosa bújt meg. Ő volt a “szónok”, őt lehetett látni mulatóhelyeken, szerette a nőket, az italt és a pénzt. Magyarországi “vállalkozása” előtt a pozsonyi Carlton hotelnek volt állandó vendége; “megközelíthetőségét” már a pozsonyi zsidók ismerték, ők hívták fel erre a budapesti orthodoxok figyelmét. (...)

Ebből a társaságból ketten, Krumej és Wisliceny voltak jelen a március 20-i “gyűlésen”, amikor a pesti hitközség dísztermében az első napon kapott parancs szerint az összes budapesti zsidó intézmények vezetői megjelentek. A terem tele volt, izgalmas forróságot éreztem. Az emelvényen – ahol egykor a magyar zsidóság recepciójára vonatkozó határozati javaslatot hirdették ki, s ahol egy félévszázadon át annyi jeles közéleti ember, pap, író, költő ült – ez a két Gestapo tiszt terpeszkedett. (Ez a magyar zsidóság tragédiáját jelképezte, amely bennem Jeruzsálem pusztulásának, *Jeremiás* próféta “écho”-jének emlékét idézte fel.)

Az “ülésnek” még a formáját is megadták: mellettük ült *Stern Samu*, az Országos Iroda elnöke is. Igen “finomak” s “udvariasak” voltak hozzá. “Herr Hofrat”-nak (udvari főtanácsos úrnak) szólították.

Wisliceny szónokolt. Kezében cigarettával, a legnagyobb könnyedséggel adta elő a legnagyobb hazugságokat. “Ne legyen félreértés, itt nincs megszállás”- mondotta. “A németek fegyelmezett magatartást kívánnak az itteni zsidóságtól”. “Kövessenek el mindent, nehogy pánik legyen”. “Senki ne rohanja meg a bankokat, hogy pénzét kivegye”. Hangsúlyozták, hogy “csak azért, mert valaki zsidó, senkinek sem lesz bántódása”. De ugyanakkor már folyamatban voltak az elfogatások és arra valami magyarázatot kellett adni. Ezért hozzátették, hogy egyeseket azért tartóztattak le, mert az illetők a rendelkezéseket megszegték, vagy korábbi politikai magatartásuk kívánta ezt meg, - s különben is – “háború van - ilyenkor szükség van túsokra”.

Amikor a *Hauptsturmführer* befejezte “előadását”, az emelvényt körülvették és a megjelentek a német “vendégeket” úgy halmozták el kérdésekkel, mintha szabadegyetemi előadáson lettek volna.

Ez a tragikus cirkusz még egyszer megisméltődött egy héttel később, március 28-án, amikor a vidéki zsidóságot akarták “kitanítani”. Erre az ülésre az Országos Iroda sürgönyt és írásos meghívót küldött ki. Az utóbbi a következőképpen szólott. “ A következő szövegű sürgönyt küldtük Önnek: Folyó hó 28.-án, kedden délelőtt 11 órakor a Síp-u. 12. sz. alatt tartandó rendkívül fontos országos értekezleten feltétlenül megjelenését várom. Utazási engedélyét küldöm. Netáni akadályoztatása sürgönyileg jelentendő, helyettese megnevezésével”. Ennek előzményeképpen értesítjük Önt a következőkről: E hó 20-a óta állandó tárgyalásokban vagyunk a német katonai hatóságokkal, amelyek

a legnagyobb súlyt helyeznek arra, hogy az ország izraelita lakossága pánikmentes hangulatban, nyugodtan folytassa nemcsak magánéletét, hanem hitéletét, szociális és kulturális tevékenységét is. Ennek elérése végett az egész országra kiterjedő hatáskörrel megalakult a Magyar Zsidók Központi Tanácsa, amely további, rangsorban utána következő szerv gyanánt az Országos Bizottság megalakítását fogja fogantatosítani. Ezért vált szükségessé, hogy a bevezetőben jelzett tanácskozást megtartsuk. Nagyon kérjük, méltóztassék meghívásunknak okvetlenül eleget tenni, mert a mai nehéz napokban az egész zsidóság sorsdöntő érdekei fűződnek a zsidóság kellő megszervezéséhez és a pánikmentes hangulat fenntartásához.

A német hatóságok által kiállított utazási igazolványt mellékeljük. Ez legszemélyesebb természetű, másra át nem ruházható. Netáni akadályoztatása esetében, helyettes nem jöhet, illetve nem utazhat. Sürgönyünk tehát ekként módosítást szenved. Magától értetődik, hogy a jelenlévők által hozott határozatok a távollevőket is kötik. Budapest, 1944. március 24. Hittestvéri üdvözlettel: a Magyar Zsidók Központi Tanácsa nevében: elnök”.

Noha a németek erre az ülésre “kivételes” utazási engedélyt adtak, a vidékről csak kevesen jöttek. (...) vajon sejtették-e, hogy néhány kivétellel, sorsuk a pusztulás és mártírhalál lesz?

Az ülésen Krumej jelent meg. Szokásához képest keveset beszélt, inkább azt várta, hogy őt kérdezzék. Tört németességgel, alázatos izgalommal szólaltak meg a “vidéki urak”. A régi történelmi múlttal bíró nagy magyar zsidóság utolsó országos ülése volt.

Az ülésen *dr. Reiner Imre*, az orthodox központi iroda jogtanácsosa szóvá tette és sérelmezte azokat a lefogásokat, amelyek a német

bevonulás első napján a pályaudvarokon, a főváros vámhatárain, stb. történtek. Kiélezetten hangsúlyozta, hogy az a háromezernyi zsidó, akiket az első napokban Kistarcsára internáltak, nem ismerte az utazási tilalmat és így semmit sem vétettek. Családjukhoz Budapestre, vagy Budapestről való hazatértük közben érte őket a letartóztatás. Nyomatékosan kérte haladéktalan hazabocsájtásukat.

Krumey, az ő csendes hangján valami helyeslésfélét mormogott és szinte exkuzálásképpen emelte ki, hogy már foglalkozott az ügygel: - “aber ich bin noch nicht durchgekommen...” Napokig találgatták, hogy mit akart ezzel mondani és a német nyelv kitűnő ismerői ezt úgy magyarázták, hogy próbálkozott, de eredményt még nem tudott elérni. A félrevezetés technikáját ez a simabeszédű hóhér talán a legjobban értette.

Egyébként a tárgyalások mellékvágányra siklottak. A budapesti Kommandó t. i. állandóan azt hangsúlyozta, hogy a fővárosi Központi Zsidó Tanács fog rendelkezni az egész országban. Ennek ellenére egyes vidéki városokban önálló hatáskörrel “helyi zsidó tanácsokat” állítottak fel. Az ülés – Krumey hozzájárulásával - kimondta, hogy egységes országos szervezet legyen. Nem tudom, hogy Krumey passzív magatartását nem befolyásolta-e az, hogy ő már ekkor tudta, hogy mindenféle szervezkedés csak látszólagos és a magyar zsidóság kikerülhetetlen útja Auschwitzba vezet.”

Közben a kollaboráns Sztójay-kormány már a március 29-i minisztertanácson nagyszámú újabb megkülönböztető és jogfosztó rendeletet fogadott el a "zsidónak tekintendő" magyar állampolgárokkal szemben. Április 5-i hatállyal elrendelte számukra a sárga csillag viselését (1240/1944. ME. sz. rendelet), majd egy rendeletzönben

vagyonukat elkobozták, állásukat felmondták. Zsidók részére külön (sárga) élelmiszerjegyeket vezettek be, amelyekre más és kevesebb élelem járt, mint a nem zsidó lakosságnak. A 18 és 48 év közötti zsidó férfiakat növekvő számban munkaszolgálatra hívták be. Eleinte behívókkal, később viszont falragaszok útján.

Április 7-től megtiltották a zsidók utazását, lakókörzetüket nem hagyhatták el. Ezen a napon a deportálás előkészületeként adta ki Baky László a 61/1944. BM. res. (reselvált - bizalmas) rendeletet, amelyet valamennyi alispán és polgármester, valamennyi csendőrkerületi parancsnok és a csendőrnnyomozó alosztályok parancsnokai is megkaptak. "A m. kir. kormány az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól. A tisztogatást területrészenként rendelem el, melynek eredményeként a zsidóságot nemre és korra való tekintet nélkül a kijelölt gyűjtőtáborokba kell szállítani. Városokban és nagyobb községekben később a zsidóság egy része a rendészeti hatóságok által kijelölt zsidóépületekben, illetőleg a gettóban nyer elhelyezést."

A vidék zsidóságának "összeszedése" a területileg illetékes erőszakszervek, vidéken, kisebb falvakban a csendőrség, a városokban a rendőrség feladata volt. Szükség esetén a csendőrségnek karhatalmi segítséget kellett nyújtania a városokban a rendőrség számára. A belügyminiszteri rendelet értelmében vidéken április 16-án megkezdődött a zsidók gettóba tömörítése.

Eichmann SS-Obersturmbannführer a fokozatosságot tartotta célravezetőnek, ami megkövetelte a zsidótlanító különítménye, a német külügy és a Wehrmacht tökéletesen összehangolt, közös fellépését. A németek Kárpátalját és Észak-Erdélyt (április 1-jén), valamint Délnyugat-Dunántúlt (már március 29-én) hadműveleti területté nyilvánították

amiatt, hogy a zsidókat "evakuálhassák" ezekből a régiókból. Még aznap három várost (Ungvárt, Munkácsot és Beregszászt), amelyekben különösen nagy arányban laktak zsidók, magyar segítséggel "lezárással izoláltak".

Április végén a Budapest környéki Kistarcsa (ma: Kerepestarcsa része) internálótáborából és az ország délnyugati sarkából (a partizánveszély miatt hadműveleti területté nyilvánított Dél-Zalából), valamint Bácsstopolyáról deportáló vonatot indítottak Auschwitzba.

A németek tehát Magyarországon is a korábban már más országokban jól bevált módszereket, menetrendet alkalmazták: helyhez rögzítés (utazási és költözési tilalom) - megkülönböztető jelzés - kényszerlakhely kijelölése, vagyis gettóba zárás, gyűjtőtáborba "terelés" - végül bezsúfolás a halálszerelvényekbe, amelyeknek "célállomása" Auschwitz-Birkenau, az ipari méretűvé fejlesztett gyilkolás egyik központja volt.

Veesenmayernek és munkatársainak nagyszámú, Berlinbe küldött jelentése arról tanúskodik, hogy a gettóba "koncentrálás" időszakában a megszállók nagy figyelmet fordítottak az egyénileg is veszélyesnek tartott személyek letartóztatására. Áprilisban a következőképpen:

Nap	Egyénileg letartóztatott zsidók száma (összesen)	A gettókból jelentett létszám
1	3 441	-
15	6 461	-
18	7 289	ismeretlen

20	7 493	38 000
21	7 580	100 038
24	7 802	135 000
26	8 046	140 000
27	8 142	194 000
28	8 225	194 000

Áprilisban több csoportban a pécsi, a szekszárdi, a barcsi zsidóság letartóztatott vezetőit a Gestapo a Bécs melletti Oberlanzendorfban működő internálótáborába szállították. Pécsről harminc asszonyt és lányt is. A házastársak ebben a nyomorúságban, a szétválasztáskor látták egymást utoljára, mivel a nők útja innen főképp az Auschwitz-Birkenau-i rámpára vezetett.

Ezeket a foglyokat a jól fizetett spiclihad jelentései alapján, közvetlenül a megszállás után vették őrizetbe. Az eredményes elfogások sorozatában a meglepetés mellett közrejátszott a németek tájékozottsága is, mivel a Duna Gőzhajózási Társaság pécsi szénbányái kitűnő lehetőséget nyújtottak titkos ügynökeik foglalkoztatására, mozgatására, szabad "beépítésére". A magyar és német besúgók által megnevezetteket tetszés szerint elfogatták, internálták, a budapesti toloncházba szállították. Ezután a Bécshez közeli Oberlanzendorf, onnan Auschwitz-Birkenau vagy Mauthausen koncentrációs tábora következett.

Oberlanzendorfban Schmidt SS-Untersturmführer parancsnokolt a láger foglyai, régi SS-ekből és új "volksdeutsch" ("népi-német") önkéntesekből állt őrsége fölött, mikor Budapestről a magyar csoportokat ide szállították. (Nagyobb részük további sorsát - koncentrációs tábor - feltehetően már előzőleg eldöntötték.) Az első transzport március 26-án

késő este, egy német szabadságos vonathoz kapcsolt személykocsiban indult a Keleti pályaudvarról. Ebbe sorolták *Chorin Ferenc*, *Kornfeld Pál*, *Budai Goldberger Leó*, *Aschner Lipót* nagytökéseket, *Andorka Rudolf* tábornokot, *Baranyai Lipót*ot, a Magyar Nemzeti Bank volt elnökét, *Laky Dezső* egyetemi tanárt, volt minisztert, *Lenkey Géza* ezredest, *Perlaky György* képviselőt, *Szentiványi Lajos* képviselőt, *Lajos Iván* pécsi tanárt, *Parragi György*öt, a Magyar Nemzet neves publicistáját. Másnap a bécsi Déli pályaudvarról két autóbusszal érkeztek az oberlanzendorfi lágerba. A beszállítottak egy hétig arról sem tudhattak, hol vannak.

A 40-50 főnyi csoportot három részre osztották. Elkülönítették a nőket, a zsidónak minősülteket és az árjakat. Az utóbbiak egy régi gazdasági épület kitört ablakú, hatalmas belső terében kaptak szállást. A tábori körülményeket *Parragi György* így élte meg: "A lélegzetünk megfagyott ugyan, víz és szappan egy álló hétig nem állt rendelkezésünkre, de legalább szalmazsákokkal ellátott ágyakba kerültünk. Az egyetlen pokróc alatt megfagyhattunk volna, ezért az első héten, amíg valahonnan kályhát nem kerítettünk, ruhástól aludtunk. Kellemes, kedves hálótársaink is voltak: az ágyunkon mászkáló egerek."

Teherautón érkezett Budapestről április harmadikán *Parragiék* után a következő csoport. Magyar arisztokratákból, képviselőkből, szociáldemokrata vezetőkből és zsidónak minősült személyekből állt. Ide sorolták *gróf Sigray Antalt*, *gróf Apponyi György*öt, *gróf Szapáry Antalt*, *Rassay Károlyt*, *Peyer Károlyt*, *Fellner Frigyes* ny. egyetemi tanárt, *báró Kornfeld Móricot* és *Buchinger Manót*. Nem maradt el a Budapesten őrizetbe vett olaszok, lengyelek, és a magyar vidék képviselete sem.

Itt volt *Sombor-Schweinitzer Józsefné* és *Andrássy Mihályné* grófnő, *Károlyi Gyula* volt miniszterelnök leánya. Négy gyermekétől elszakítva,

férje helyett raboskodott, mivel szigetvári kastélyukba hadifogságból szökött angol tiszteket fogadtak be. Lágertársuk volt *Dampierre* budapesti francia követ elhurcolt felesége is.

A német megszállók hű embere, Endre László belügyi államtitkár országos körutat tett. Zsidógyűlölettől fűtve elégedetten szemlélte művét, a könyörtelenül összezárt, mindenben kiszolgáltatott zsidók szenvedéseit. Közben hazug közleményekkel tájékoztatta - a deportálások ügyében elkötelezett - Jaross belügyminisztert. A hozzá intézett egyik táviratának szövege: "Úgy Pápán, mint Sopronban ellenőriztem a zsidó táborokat. Jogos panaszra ok nem volt. Zsidókkal való bánásmód mindenütt emberséges, sőt udvarias. Sopronban erélyes fellépésre volt szükség, mert a zsidók tömegesen semmisítették meg papírpénzeiket. Lakosság inkább amiatt volt elégedetlen, mert a zsidók még gettóban létük alatt is túl sok szabadságot élveztek."

Egy soproni zsidó túlélő 1957-ben megjelent emlékezéséből feltárul a halálszerelvénybe zsúfolás előtti valóság. A gettóban "hajnali öt órakor csendőrkülönítmények felzörgették, az utcára zavarták és sorbaállították őket, csak annyi élelmet, ruha- és ágyneműt vihettek magukkal, amennyit kézben el tudtak cipelni; a kisgyermekeket kocsiban tolhatták. Bútorikat minden ruhaneműikkel, edényeikkel és berendezési tárgyakkal a gettólakásokban hagyták. Így hajtották a nőket, gyermekeket, csecsemőket, aggastyánokat és betegeket végig a városon, ki az Erzsébet kert előtti, épülőfélben lévő főiskolai menzaépületbe és a szomszédos Jakóbi-féle gyárépületbe.(...)

A padlózatlan, tető, ablak és lépcső nélküli, nyers házban úgy helyezték el őket a csupasz, poros földön, hogy minden helyiségben felerészt szegények és felerészt gazdagok legyenek. A bizakodást

(reménykedtek, hogy a polgármester megvédi őket - a szerző megjegyzi.) felváltotta a kétségbeesés és a páni félelem. Amit tetőzött az, hogy egyes kiszemeltek elhurcoltak értékek utáni házkutatásra és vallatásra. Aztán úgy összeverve hozták őket vissza, hogy nem tudtak lábraállni. Az élelmiszer beszerzést úgyszólván lehetetlenné tették."

A bevagonírozás előtti héten tehát így éltek az ősi város zsidói. Szabadtűzön, az építkezéshez tárolt fürdőkádakban főzhetek maguknak. Említésre érdemes, hogy a deportálás után "kárfelemérés" készült, a "zsidók okozta rongálásokat", a takarítást költségként vették számba. Hasonló alaposság jellemezte Győrt, ahol a zsidók "elszállításánál" a tehervagonok ablakainak lezárásához használt szögesdrót és szög árát is felszámolták.

A következőkben az ország keleti részén, Mátészalkán és vidékén történelemből idézünk fel. "Csenger járási székhelyről a *Berger Samu* vezetése alatt álló 602 zsidót először az ottani zsinagógába, az iskolába és a fürdőbe gyűjtötték össze, majd kirendelt lovasfogatokkal indították útnak Mátészalkára. Ezt megelőzően Csengerbe vitték az urai, komlódtótfalui, csengerújfalui, csengersimai, szamosbecsi és szamosdarai áldozatokat. Fábiánházáról 38 személyt 15-én éjfélkor (!) gyűjtötték össze. Egy szemtanú: "A népség és a zsidóság körében elterjedt a hír, hogy a fábiánházi zsidókat összefogták és viszik őket Szalkára a börtönbe, mivel a fábiánházi zsidó templomban egy titkos rádió-leadót találtak, amelyen az ellenséget tájékoztatták." (Az utóbbi a kor kedvelt rágalma, névtelen feljelentések tárgya volt. Szerző megjegyzi.)

Fehérgyarmaton az iskolába és templomba gyűjtötték össze a lefogottakat. A gyerekek és öregek szekereken utaztak, a fiatalabbak

gyalogoltak. A zsidó temető mellé érve sírva búcsuzkodtak kedves halottaiktól. Hodászról így emlékeznek: “Annyit tudok szegényekről, hogy mikor gazdálkodtam mán’ akkor-mikor szedték üköt összefele. Volt egy kis fogatom, oszt’ mentem a faluba fele, itt laktam a másik útnál, osztán hát kilenc szekérral szedték össze a magyar csendőrök. Zsidókat. Mentem a gazdámnál búza vetőmagér’. A piacon mentem keresztül, ott vótak a szekerek, ott vót a szerencsétlen zsidóság, felpakolva a szekérra. Kilenc szekér volt megrakva, ki vótak hajtvá a gazdaktúl a fogatok. Vitték Mátészalkára. Osztán hát, - hm - valahogy átbújtam a szekerek közt, mert valahogy így álltak kifele a kövesúton a fogatok sorba.

Megvótak rakva szegények. Kispulyák, nők, férfiak, mindet összeszedték a községből, na. Hodászon sok zsidó vót. Mondom, a szekér vót megpakolva... Hát, vót egy kis cucc velük, egy kis párna, egy kis lim-lom, egyebet nem tudtak vinni semmit, becsukták a lakásokat, majd feltörték osztán, mikor elgettózták üköt valahová. Osztán hát ugyi, átmentem én a soron, de megvártam, hogy hát mit akarnak evvel, majd mondja az egyik kocsis, hogy visszük Szalkára, a gettóba. – Áááá! – Csak néztük szegényeket (...)

A nyírcsaholyiakról így emlékeznek: “A csaholyi zsidóság szerencsésebb helyzetből került bele a nyomorba, a kitzasztottságba. Április 16-án még aznap, amikor a fábiánháziak átvonultak, kidobolták, hogy a zsidóknak tilos a lakóházaikat elhagyni, a lakosságnak nem szabad érintkezni velük. Azonban mégis volt érintkezés a kerteken keresztül és volt idő, egy egész hét felkészülni az elhurcolásukhoz, ami aztán április 23-án be is következett. Léven aznap vasárnap, kidobolták a lakosság tudomására, hogy az aznap délelőtti mise elmarad, a zsidók

készüljenek fel a távozásra, a lakosság tartózkodjon otthon, nem mászkáljanak (!) az utcán.

8 órakor megjelentek a csendőrök, természetesen nem helybeliek, nem ismertek... Az előjáróság szekérfogatókat állíttatott minden nagyobb család elé, pl. a mi családunk öt személy volt, kaptunk tehát egy fogatot. Az összecsomagolt lakásban megjelent két csendőr, két előjárósági tag és egy borbély. (...)

A szekeret megrakták, a fogatos elment és hozott toldalékként egy kast, hogy minél több férjen, a holmi nagy része a házban volt található, az élelmet szolgáló dolgok voltak. Nem mindenütt ment ennyire simán, volt egy olyan házaspár is, akit a csendőrök hiányos öltözetben, semmivel zavartak ki a házából. Az összeterelés 11 órára befejeződött, összeállt a karaván és elindult Mátészalka felé, lovas csendőrök kíséretében, akik állandóan körülcirkálták a karavánt.” (...)

A nagygéceiekről így emlékeznek: “Gécen, midőn kivittek az otthonunkból, ki lett dobolva, a lakosságnak zsidóktól elfogadni, valamit adni nem szabad, mert halálbüntetés jár érte. Közben még kenyér sem volt a háznál...

A keresztény lakosság, midőn szekérre tették őket, ott állt, bizonyos távolságot tartva, nem mertek közeledni, ekkor a bíróné, *Gálné* kivált a sorból és a szekérhez vitt egy tarisznya lisztet. Erre a nép is bátorságot kapott, a sorok felbomlottak. A temető végéig kísérték őket. (...)

A tiszaberkiek a gettóba szállításról április 19-én, délelőtt értesültek a falu bírójától, aki csendőrökkel együtt érkezett a zsidó lakásokba. Még aznap este elindultak, minden nap más községbe értek, kb. egy hét alatt érkeztek Mátészalkára. Túrricséről a Mózes családot vitték el.”

(*Nyéki Károly*: Istennek, embernek tetszően éltek, - de a halál felé meneteltek. A mátészalkai körzeti gettó 1944. Mátészalka, 2001. 25-28. o.)

Az 1944. március 19-i német megszállás tragikus fordulat volt hazánk történetében. Alapot adott az ország kirablásához, majd elpusztításához, a Szálasi-puccshoz, összességében egymilliónál több, közte közel hatszázezer zsidó hazánkfia halálához vezetett. Az ország elvesztette nemzeti vagyonának 40 százalékát.

A megszállóknak magyar földön érdemi ellenállással nem kellett számolniuk. Zavartalanul kivitelezhették a magyar nép elleni végzetes tetteiket, mert a politikai elitben megtalálták azokat a személyeket, érdekcsoportokat, akik hamis küldetéstudattól, karriervágytól vezetve, a nemzetiszocialista ideológiát és politikát követve a hitleri rezsim összeomlásáig kiszolgálták őket.